

Представљање пројекта „Траг прошлости на вратима садашњости“ – изложба предмета из Домовинског рата

Припремила: Тихана Магаш

1. УВОД

У овом приручнику ћу настојати да вам кроз изложбу „Траг прошлости на вратима садашњости“ дам неке нове идеје како да, на основу ствари које деца имају склоњене у сопственим подрумима, таванима или оставама уз помоћ својих породица, објасните одређена историјска дешавања током, али и за време распада Југославије и стварања нових, самосталних националних држава на простору некадашње Југославије.

„Траг прошлости на вратима садашњости“ изложба је предмета из Домовинског рата које су ученици прикупљали архивирали и спремали, како би на крају осмислили и реализовали у изложбеном простору Народног музеја, Задар у Кнежевој палати од септембра 2013. до јануара 2014. године.

Задатак за ученике је био врло једноставан – да од куће донесу било какав предмет који њихова породица, суседи или познаници везује за доба рата и о њему да напишу причу. Тако су своје место у изложби нашли бројни предмети, од лонаца за кување грашка, одеће, војне опреме, писама из затвора, школских именика, лампа, делова авиона, транзистора, дневничких записа до гелера, фотографија и новинских чланака. Сваки од тих предмета део је бројних људских судбина које су нажалост осетиле страхоте рата. Неке од њих су смешне, неке тужне, трагичне, али све су сведоци времена које ученике јако занима, али како кажу, нико не жели да им прича о њима.

Тако можете и ви да замолите ученике да донесу одређене ствари које се односе на тему коју желите да обрађујете. Можете нпр. да обрадите тему миграција становништва кроз одређени историјски период у вашем граду, односно породице ученика ваше школе. Сигурно има пуно породица које су мигрирале из више разлога – од економских, политичких, бројних социолошких феномена и сл. На основу фотографија можете да пратите не само миграције, већ и начин живота, облачења, која музика се слушала и сл. Све добијене податке можете упоредити са светским дешавањима тог времена. С обзиром да је раздобље након Другог светског рата до распада Југославије поприлично турбулентно и занимљиво, сигурно ће ученици, али и ви сами кроз обрађивање одређених тема доћи до онога што вам се чини да је најзанимљивије. Већем интересовању доприноси и чињеница да о целом раздобљу могу да разговарају и да бројне информације добију од својих породица и суседа, дакле од „живих сведока времена“, а знамо да су сваком историчару такви извори од непроцењиве вредности.

Кроз пројекат ученици нису научили само да анализирају историјске изворе, и како да интервјуишу, већ су могли да се изразе и кроз фотографију и уметност.

За овај пројекат инспирирала ме књига Роберта Страдлинга „Настава европске историје 20. века“ у којој описује бројне методе, али и перспективе на који начин би требало да изгледа настава историје. Чини ми се да смо се у трци с преобимним наставним садржајем, репродукцијом знања изгубили у учењу историје о историји. Овим пројектом хтела сам ученике да научим критичким размишљањем о историјским дешавањима, мултиперспективности, да ученици могу да уоче сличности и различитости у интерпретацији истих историјских догађаја у зависности од извора и сведока времена.

Иако се питање рата на овим просторима сврстава у категорију контроверзних и осетљивих тема у настави историје никако не би требало да се избегава. Баш зато што ученици најалост и данас осећају последице рата у својим породицама о њима треба да разговарају и пронађу одговоре на бројна питања која их занимају. Од откривања „великих историјских истина“, мени је било важније да ученици добију одговоре на питања зашто се поједини чланови породице понашају на одређени начин јер имају ПТСП (пост трауматски стресни поремећај), да напokon са својим породицама проговоре о темама које су годинама избегавали, да виде како историја и историјске чињенице и статистике заправо чине стварни људи са својим емоцијама и животним борбама и да поред историјских питања пронађу одговоре на бројна психолошка и социолошка питања која се сама по себи намећу.

Иако је пројекат кренуо само прикупљањем предмета, идеје су се низале једна за другом тако да смо изложбу само допуњавали према ученичким жељама и идејама. Саме предмете донирало је око 400 ученика, а пројекат је реализовало 30-ак ученика и исто толико водича по изложби. Занимљива је и чињеница да смо пројекат реализовали у своје слободно време, викендима па чак и за време школских празника.

Кроз овај приручник осим описа самог пројекта и просторија у којима се изложба налазила, упознаћу вас са главним циљевима пројекта, начином његове реализације и проблеме с којима смо се суочавали. Изложба је отворена 22. јануара 2014. године поводом обележавања војно редарске акције „Масленица '93“.

Gimnazija Vladimira Nazora, Zadar

Osobita nam je čast pozvati Vas na otvaranje izložbe predmeta iz
Domovinskog rata pod nazivom

„Trag prošlosti na vratima sadašnjosti“

koju su osmislili i realizirali učenici naše škole pod mentorstvom
profesorice Tihane Magaš.

Promocija će biti 21. siječnja 2014. godine u 12 sati
u klaustu Kneževe palače u Zadru.

Radujem se Vašem dolasku!

Ravnatelj
Rade Simičević

Слика 1. Позивница за отворење изложбе

2. ПРИПРЕМА И ОСМИШЉАВАЊЕ ПРОЈЕКТА

Пре него што кренете у саму реализацију пројекта потребно је ипак неке ствари да ставите на папир и припремите „терен“ за сам рад са ученицима. Иако смо сви упознати са фазама пројекта ипак ћу их ставити овде, споменути како би и сами могли лакше пратити сам ток реализације наше изложбе. У већини литературе, али из саме праксе, пројектну наставу можемо поделити у неколико фаза.

Основна фаза је да се смисли тема коју желимо да обрадити. Ако сами немате идеје, увек можете да посегнете за анкетом међу ученицима или чак да саставите анкету заједно с ученицима и спроведете је по свом окружењу и сазнате које је подручје занимања ширег круга људи. На пример, наши ученици сваке године осмисле календар за професоре који им поклоне. Сваке године идеју за тему календара добију према резултатима анкете коју спроведу на задарском подручју међу групама различитог узраста.

Када имате тему, није тешко испунити другу фазу пројектне наставе, а то је формулисање циљева. Основни циљеви нашег пројекта били су:

1. Да приближимо и објаснимо ток рата на задарском подручју
2. Да их научимо да праве каталоге, архивирају и прикупљају материјал и писане историјске изворе
3. Да их научимо техникама вођења успешног интервјуа
4. Да на основу фотографија и историјских извора помогнемо ученицима како да у пракси истраже кључне историјске контексте прошлости и садашњости, као и концепте промене и континуитета
5. Да научимо ученике како је у историјској науци интерпретација врло присутна, посебно када је реч о савременој историји.
6. Да објаснимо процесе мултиперспективности и анализа различитих погледа на исти догађај (новински чланак, изјава свједока, интерпретација политичара, војни документи)

Ученици су кроз пројект проучавали бројне документе и књиге из Домовинског рата како би направили панеле за сваку просторију у којој су се налазили предмети. Често се догађало да је прича неког предмета у вези са новинским чланком па су упоређивали изјаве сведока с оним што је писало у новинама и што се помиње у уџбеницима. Издвојила бих новински чланак о паду места у Задарском залеђу у којем се помиње и отац једног од ученика, као један од последњих преживелих тог догађаја.

Кроз сарадњу са разним институцијама, од болница, Црвеног крста, школа, вртића, музеја, архива ученици су могли да добију слику да рат није само оно што се догађа на терену, да у њему не учествују само војници, већ да утиче и на све аспекте цивилног живота.

Оно што је најважније, коју год тему да одаберете врло је важно да кроз пројектну наставу ученике осамосталите, да им пробудите креативност и стваралачке активности,

оспособите за самостално процењивање постигнутог уз самокритичност, развијате истраживачке вештине и способности решавања проблема, али их итекако упозорите на проблеме стварања стереотипа или генерализације, укажете на постојање противречности које би требало додатно истражити. Оно што је итекако битно, посебно када је реч о осетљивим и конфликтним темама у настави историје да ће се сусрести с бројним информацијама које су у супротности с њиховим перцепцијама или ставовима које су можда развили у својој околини и у разговору са својим породицама.

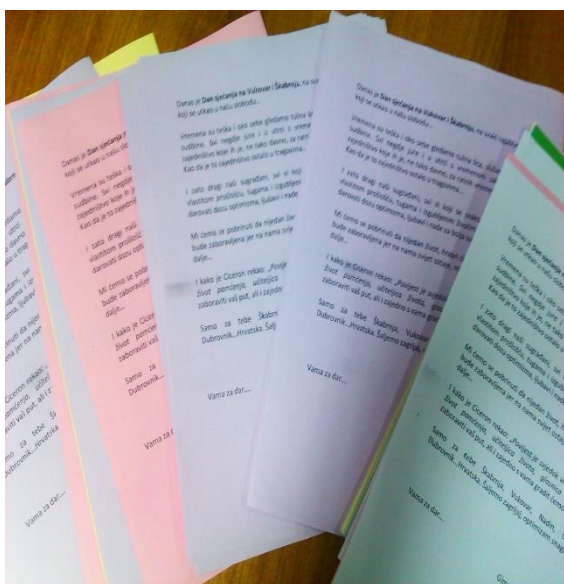
Следеће фазе су планирање и време припреме, спровођење самог пројекта и рефлексије, односно вредновање свега онога што сте с ученицима урадили.

„Траг прошлости на вратима садашњости“ реализовао се од септембра 2013. до јануара 2014. године и можемо да га поделимо на неколико етапа.

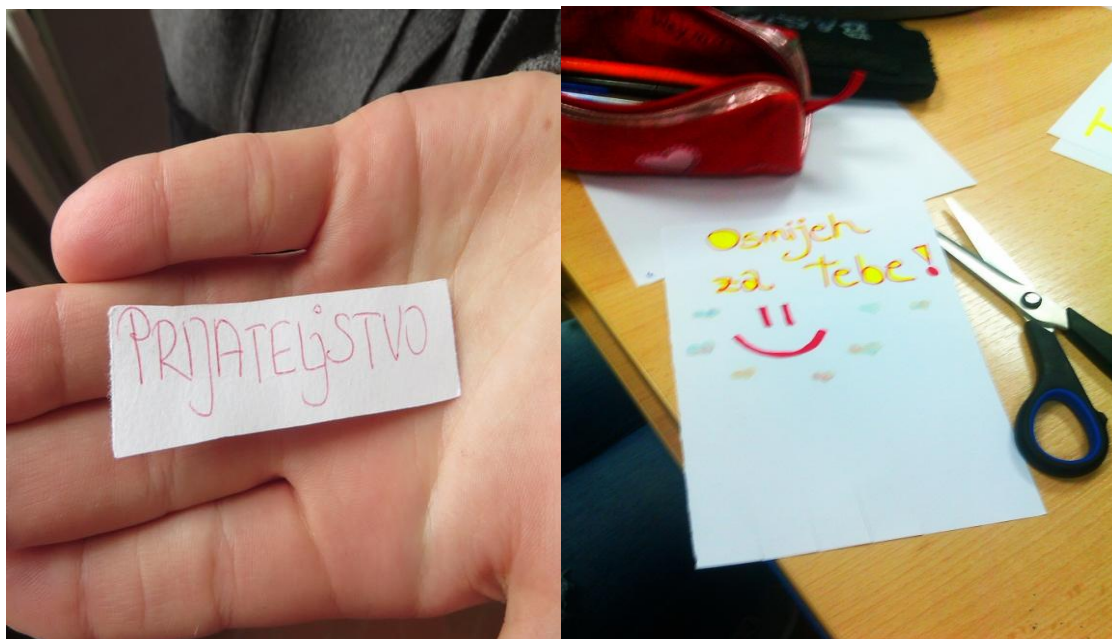
1. септембар – новембар 2013. Пре самог прикупљања предмета ученици су отишли у посету Државном архиву у Задру где су се упознали с начинима архивирања, похрањивања и стварања каталога разних списа као и са методама проучавања истих. Ученици су имали и едукацију „како спровести интервју“. Након тога уследило је прикупљање материјала за изложбу, архивирање предмета и записивање прича.
2. новембар – децембар 2013. Ученици су истраживали ратне околности на задарском подручју и упознавали се са свим сегментима цивилног и војног живота на овим просторима.
3. Јануар 2014. Постављање изложбе и учење да буду водичи по изложбеном простору.

Ученици су током пројекта видели колико одрасле заправо мучи све оно што су прошли 90-их па су одлучили да им за Дан сећања на Вуковар и Шкабрњу поклоне писма и поруке наде и оптимизма. У писму су између осталог навели : „И како је Цицерон рекао : *Историја је сведок времена, светло истине, живот успомена, учитељица живота, весник давнине!*“ Нећемо заборавити ваш пут, али и заједно с вама градићемо свој сопствени. Само за тебе Шкабрња, Вуковар, Надин, Осијек, Пакрац, Дубровник... Хрватска... шаљемо загрљај, оптимизам, снагу, наду .....Вама за поклон ....“

Поред тога скупљали су помоћ за сиромашне породице у Вуковару, граду који се још није опоравио од ратних времена.

Слика 4. Писма која су ученици делили грађанима 18. новембра 2013. године

Слика 5. и 6. Поруке наде и оптимизма за грађане

Јако је важно да ученици схвате, као што сам већ нагласила, да је историја континуирани процес, али и да историјска дешавања не смеју да негативно утичу на живот будућих генерација. Мржња, рат и нетолеранција никако не смеју да буду темељ за ново сутра.

3. УЛОГА НАСТАВНИКА У САМОМ ПРОЈЕКТУ И МОГУЋИ ПРОБЛЕМИ

Улога наставника је врло захтевна и одговорна, али он не сме никако да буде пресудан за реализацију зацртаног. Наставник треба ученицима да да довољно простора за самостални рад, да буде доступан у сваком тренутку да разјасни недоумице, али никако да им намеће сопствено мишљење. При пројектној настави важно је да наставник буде део тима, ученицима да пренесе одређене информације, али да они сами истраживачким радом, индивидуалним и у тиму, анализирајући различите материјале, упоређујући их са већ раније стеченим знањима откривају нова знања и допуњују сопствена знања те отварају друга истраживачка питања.

У нашем конкретном пројекту на самом почетку наишла сам на незаинтересираност родитеља. Како сам касније сазнала било им је преболно да причају о ратним темама. Тада сам одлучила да напишем писмо родитељима у којем сам им објаснила шта се од њих тражи. Тек након тога ствари су полако почеле да стижу. Касније су нам се људи сами јављали желећи да дају допринос овој изложби.

Слика 2. Један од првих предмета донетих у школу : „Ово је кошуља која је припадала мом стрицу Марију који је умро од последица рата пре две године. Мени и мојој породици пуно значи јер нас подсећа на њега.“

Један од првих предмета које је ученик донео у школу била је ова кошуља. Рекао је да ме поздравља његова породица и да се захваљује јер је први пут након дуго година добио одговоре на питања која су га мучила, а о којима се у породици није разговарало. Иако су се на самом почетку споро скупљали предмети, знала сам да пројекат иде у добром смеру. На крају је изложба имала више од 400 предмета, нерачунајући новинске чланке, фотографије и уметничка дела инспирирана стиховима ратног новинара Синише Главашевића из Вуковара.

Слика 3. Новински чланци из Домовинског рата

Ученици су скупили бројне новинске чланке из времена '90-их. Било је занимљиво да упоређујемо податке појединих недељника о истом догађају. Оно што ви можете да направите је и изложба новинских чланака и новина из одређеног раздобља пре распада Југославије. Можете да је употпуните низом интервјуа које ће ученици прикупити у одређеном временском периоду испитујући људе који су живели у том времену. Занимљиво ће бити да се добије приказ перспективе живота детета из 1989. , политичких неистомишљеника, радника или интелектуалца тог доба. Ученици наше школе тренутно скупљају низ интервјуа које ће укоричити за изложбу „Путовање живота“. У њој ће се наћи низ занимљивих животних прича група различитих узраста, али и слојева друштва који говоре о сопственим животним искуствима и доживљајима промене историјских дешавања које су утицале на њихов живот.

4. ТЕМАТСКИ И ВИЗУАЛНИ ИЗГЛЕД ИЗЛОЖБЕ

Када радите изложбу веома је битно да уз садржај и визуално буде јасна и приступачна посетиоцима. Ми смо своју изложбу прилагодили простору који нам је уступио Народни музеј па смо је тематски поделили у пет просторија.

У првој просторији ученици су направили панеле о Домовинском рату уопштено. Ствари су биле из цивилног и војног живота становништва. Један од занимљивих предмета била су и писма заробљеника из војног затвора у Книну, који је у то време био у такозваној Републици Српској Крајини, својој породици у Задру. Занимљиво је било и чути причу бившег ученика наше школе који се родио у Книну за време окупације града Книна, како је текао живот на просторима бивше Крајине и пресељење у Задар након операције „Олуја `95.“ У две витрине изложене су и споменице и ордење за учествовање у ослободилачким акцијама као и обележја на одорама хрватске војске. Посебно је занимљив део са стварима цивилног становништва који им буди успомене на ратна дешавања као и крхотине граната. Уз сваки предмет налази се и прича о њима. У првој просторији имали смо и једине „преживеле“ предмете из срушених кућа за време ратних страха. Власници кућа били су различите националности.

Са ученицима можете да направите изложбу о предметима који су људима значили у одређеном периоду и да их упоредите са предметима данашњице. Нпр. ученици могу да спроведу анкету о навикама људи из периода некадашње Југославије. Које су производе користили, како су функционисале банке, права радника, колико је било фабрика у њиховим местима и сл. Наћи предмете, или барем покушати да их визуално прикажете и упоредите с предметима и појавама, правима и навикама које су актуелне и људима од великог значаја. Потребна је само мала идеја, а истраживачки рад ученика, уз вашу помоћ наравно, може вас одвести веома далеко и доћи до различитих сазнања.

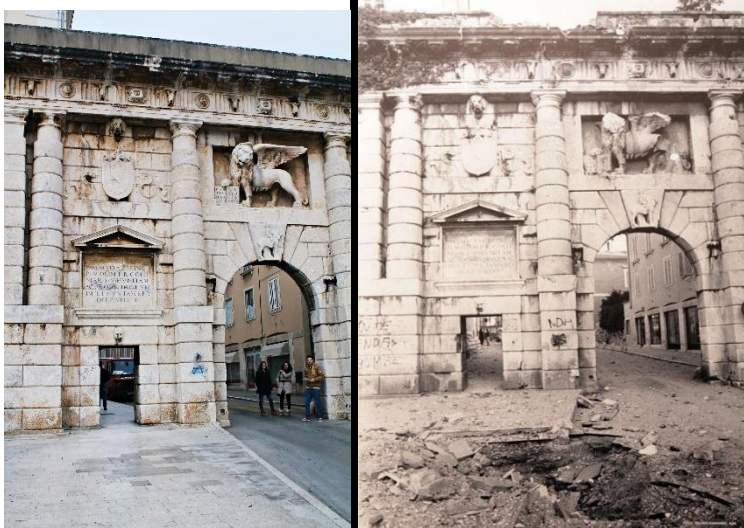
Слика 7. Једна од прича из ове просторије : Ово су крхотине од противпешадијске мине. Њима је био рањен мој отац. Рањен је 5.1.1991. у Земунику. С њим је био његов пријатељ који је погинуо, а мој отац је имао мало среће па је само рањен. Након рањавања био је дуго у болници у Задру, затим на штакама. Ове крхотине (гелере) су му одмах извадили. Након пар година један гелер извађен му је из кука. Прије две године у Загребу у болници му је стављен вештачки кук.

Предмети који су се налазили у другој просторији били су посвећени војном животу за време рата, од војне и полицијске опреме, сведочанство из дневника о атмосфери и дешавањима у Издвојеном зборном месту Задар за време акције „Олуја ’95.“ док је на панелима био историјски преглед свега што се дешавало на задарском подручју, попис стројева пре, за време и након акције „Масленица ’93“

У трећој просторији ученици су користили фотографије као историјске изворе. На зидовима кавеза налазиле су се фотографије за поређење Задра током и након рата, односно фотографије из данашње перспективе. Уз то, ученици су и фотографијама упозорили на још неискоришћене просторе некадашње касарне у Задру, али и бројна запуштена места која након рата нису обновљена. Као инспирација послужиле су им и разгледнице из Домовинског рата које су се слале по целом свету како би се упозорило на страхоте рата те да и у њему страдају и бројни цивилни објекти попут Музичке школе Благоје Берса у Задру.

Мени је посебно било занимљиво да гледам ученике како истражују делове града и помоћу фотографија откривају визуалне промене града током одређеног временског периода. На основу фотографија открили су како су нека места (рецимо место где су за време рата људи долазили код цистерни по воду) једноставно нестала, на неким су се изградили трговачки ланци, неки су остали разрушени, научили значење речи „повратници“ и сл. Фасцинантно је колико нас далеко може одвести фотографија као

историјски извор. Стога препоручујем изложбу пре/после на основу фотографија. Нађите фотографије вашег подручја, дајте их ученицима и нека крену у истраживање. Фотографије могу бити из различитих периода, ученици ће места фотографисати и добити слику историјске промене и континуитета свога града.

Слика 8. Фотографије Задра за време и након ратних страдања

Слика 9. Фотографија која упозорава на запуштено стање и неискоришћеност некадашњих војних објеката у Задру .

Тема претпоследње просторије је рат кроз дечје очи. У њој се налазе уметнички радови ученика, али и најзанимљивији сведоци времена за ученике, дневник из школске године 1991./1992. Проучавајући га ученици су могли да хронолошки прате када су били најјачи напади на Задар када је настава била прекинута. Уз то бележили су се и већи изостанци ученика који су због сопствене сигурности пресељени на оближња острва где је било сигурније. Уз именик се налазио и правилник школе као и упутства за евакуацију који говоре како треба да се понашају за време опште или ваздушне опасности, којим путем да се крећу према склоништу и сл..

Слика 10. Рат кроз дечје очи - У витринама су се налазили дечји радови на тему мира и рата из 1993. године, прогнаничка писма. Најзаступљенији предмет на изложби био је радио. Одраслима је служио као средство информисања, док су деца похађала наставу преко радија

Последња просторија посвећена је свим жртвама рата. У њу смо ставили делове разорних пројектила, део авиона који је ракетирао Пашки мост када је и срушен, као и велики број цветова који окружују простор и симболизују жртве рата. Неколико хиљада цветова су припремили ученици и њихове породице, но и током изложбе посетиоци су доносили цветове у спомен на своје најмилије. Сви су они били различитог узраста, занимања, националности, погледа на свет. Ова просторија спомен је на све лепе тренутке по којима памтимо наше најдраже и успомене на њих.

Слика 11. Део авиона срушен за време ракетања Пашког моста и чланак у новинама који говори о том догађају. Ученици су могли да упоређују изјаве сведока о том догађају са новинским извором.

Слика 12. Цвет као успомена за све оне којих више, због ратних страхота, нема. Различити су баш као што су и погинули били – различитог узраста, пола, занимање, националности, свака са својом животном причом.

5. ЗАКЉУЧАК

Говорити о рату ученицима увек је тешко поготово ако сте и сами сведоци тог времена. Но, иако су то тешке теме никако не смеју да се избегавају јер нерешена или неодговорена питања и теме кад тад дођу до изражаја, а што је већа тишина, тежи је пут до одговора.

Када сам се одлучила за овај пројекат, схватила сам саму себе више као посредник између сведока и ученика, него као едукатор. Циљ ми је био да ученици сопственим истраживачким радом иду у смеру који их занима и уистину је тако било. Неки предмети будили су више занимања, неки мање.

Обично када говоримо о рату сви су заинтересовани за војну опрему, стратегије, пресудне ствари на самим бојиштима, одлуке генерала и слично. Нас је овај пројекат скроз разуберио и одвео у потпуно другом смеру. Предмет интереса био је свакодневни живот, како је рат утицао за време, али и после на породице, људске судбине без обзира да ли се радило о цивилној или војној особи.

Нагласила бих како је код овако осетљивих тема битно знати да кажете „не знам“ или „покушајмо да истражимо, па ћемо можда и сами доћи до одговора. И мени је то сасвим нешто ново“.

Радећи на овом пројекту сусрели смо се и с чињеницама о којима сигурно није угодно причати као што су ратни злочини или прећуткивање историјских чињеница које нису угодне да се чују, али њих никако не треба игнорисати.

Кроз пројекат ученици су истакнули како им је сада јаснија интерпретација и како толико пуно одговора и гледишта има у погледу истих питања и догађаја. Пре него што сам им уопште дала задатак да истраже догађаје из различитих перспектива интерпретацију сам им објаснила на врло једноставан начин. Инсценирала сам један догађај у разреду и онда сам их замолила да ми испричају што се заиста догодило. Приче нису испричане на исти начин, али су и учесници догађаја имали свако своју верзију приче. Исто нам се догодило с понеким причама из овог пројекта. Новински чланак, политичар и сведок времена имали су сличне интерпретације догађаја, али различите закључке, поготово кад су се укључиле и емоције.

Постоје места која и данас живе подељено, породице различитих националности које су проживеле рат и њихова деца не комуницирају или се гледају преко имагинарне црте раздвајања. То никако није добро нити може бити темељ за здраво и квалитетно сутра будућих генерација. Будуће генерације никако не смеју да буду одговорне и да носе терет кривице за оно што су им у наслеђе оставили њихови преци и баш због тога треба да се суочимо са историјом и разговарамо. Нека фотографије, обични тавански предмети, новински чланци и успомене некадашњих времена буду корак напред за боље сутра, отворе бројна, контроверзна питања и пуне будуће генерације нека крену да граде темеље сопствене, квалитетне будућности без ратних страха. За оне који оптужују да ће брисање прашине са никад заборављених, али затомљених проблема таванских предмета да воде ка присилном путу оживљавања прошлости нема места.

За мене је најважније од свега да су ученици схватили како историја није нешто што остаје у прошлости. Да је историја континуирани и хаотични процес који утиче на свакодневницу, како свакодневне одлуке сваког од нас могу да утичу на ток времена и да мењају људске судбине. Рат је најгори облик људске мржње и погађа све људе, без обзира на националност, узраст, занимање, боју коже. О животним, политичким и друштвеним одлукама треба добро да се размисли и наравно да се остави свој квалитетан траг прошлости као наслеђе генерацијама које долазе. А они који су одговорни за ратне страхоте треба да одговарају именом и презименом, али не да њихов терет носе генерације које још увек нису угледале светло дана или се тек спремају на самостални пут остварења животних циљева.